ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

GERMANIYA AMALIYOTIDA TANNARX HISOBINING USULLARI, MAHSULOT TANNARXINI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI VA ZAXIRALARNI BAHOLASH

Toshimov Azizbek Hakimovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Buxgalteriya hisobi kafedrasi assistenti

Shakarboyeva Mohchehra
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20075308

Anotatsiya
Mazkur maqolada Germaniya amaliyotida mahsulot tannarxini hisoblash usullari, uning shakllanish bosqichlari hamda zaxiralarni baholash yondashuvlari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotda Germaniya korxonalarida qo‘llaniladigan an’anaviy va zamonaviy tannarx hisoblash usullari o‘zaro solishtirilib, ularning xarajatlarni aniqlik bilan aks ettirishdagi o‘rni ochib beriladi. Tadqiqot natijalari Germaniya tajribasining tannarxni boshqarish va optimallashtirishdagi ustun jihatlarini aniqlash imkonini beradi hamda ushbu yondashuvlarni milliy amaliyotga moslashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: tannarx hisobi, Germaniya amaliyoti, xarajatlarni hisoblash usullari, mahsulot tannarxi, zaxiralarni baholash, FIFO usuli, o‘rtacha tortilgan qiymat.

Kirish

Bugungi kunda global iqtisodiyotda ishlab chiqarish xarajatlarini aniq hisoblash va mahsulot tannarxini to‘g‘ri shakllantirish korxonalar raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, rivojlangan mamlakatlar tajribasi, xususan Germaniya amaliyoti, bu borada tizimli yondashuvi va yuqori aniqlikdagi hisob standartlari bilan ajralib turadi. Germaniya korxonalarida tannarx hisobining mukammal tashkil etilishi nafaqat moliyaviy natijalarni to‘g‘ri aks ettirishga, balki boshqaruv qarorlarini samarali qabul qilishga ham xizmat qiladi.

Mazkur maqolada Germaniya amaliyotida qo‘llaniladigan tannarx hisoblash usullari, mahsulot tannarxini shakllantirish bosqichlari hamda zaxiralarni baholash yondashuvlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Ushbu tizimda xarajatlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita turlarga ajratish, ularni ishlab chiqarish jarayoniga mos ravishda taqsimlash hamda yakuniy mahsulot tannarxini aniqlash muhim bosqichlar sifatida qaraladi.

Shuningdek, Germaniya amaliyotida FIFO, o‘rtacha tortilgan qiymat kabi zaxiralarni baholash usullarining qo‘llanilishi korxona aktivlarining real qiymatini aniqlashda muhim rol o‘ynashi ko‘rib chiqiladi. Ushbu yondashuvlar moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish bilan birga, xarajatlarni boshqarish samaradorligini ham kuchaytiradi.

Tadqiqotning maqsadi Germaniya tajribasida shakllangan tannarx hisobining ilg‘or jihatlarini ochib berish va ularning amaliy ahamiyatini baholashdan iborat bo‘lib, natijalar milliy hisob tizimini takomillashtirishda foydali ilmiy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Asosiy qism

Germaniya amaliyotida tannarx hisobini tashkil etish yuqori darajada tizimlashtirilgan bo‘lib, u korxonalarda xarajatlarni chuqur tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini iqtisodiy asoslashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv asosan “Kostenrechnung” tizimi doirasida shakllangan bo‘lib, u uch asosiy yo‘nalishni o‘z ichiga oladi: xarajat turlari hisobi (Kostenartenrechnung), xarajat markazlari hisobi (Kostenstellenrechnung) va xarajat obyektlari hisobi (Kostenträgerrechnung). Mazkur tizim orqali korxona xarajatlari faqat umumiy ko‘rinishda emas, balki ularning kelib chiqish manbai va mahsulotga taqsimlanish darajasi bo‘yicha ham chuqur tahlil qilinadi.

Tannarxni shakllantirish jarayoni Germaniya amaliyotida bir necha bosqichdan iborat. Dastlab, barcha ishlab chiqarish xarajatlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri (materiallar, ish haqi) va bilvosita (umumishlab chiqarish xarajatlari) turlarga ajratiladi. Keyingi bosqichda bilvosita xarajatlar xarajat markazlari bo‘yicha taqsimlanadi. Bu jarayonda har bir bo‘linma yoki ishlab chiqarish uchastkasining xarajat yuklamasi alohida hisobga olinadi. So‘ngra ushbu xarajatlar mahsulot turlariga mos ravishda taqsimlanib, yakuniy mahsulot tannarxi shakllantiriladi. Bu yondashuv mahsulotning real iqtisodiy qiymatini aniqlashda aniqlikni sezilarli darajada oshiradi.

Germaniya korxonalarida tannarx hisoblashda normativ xarajatlar tizimi ham keng qo‘llaniladi. Ushbu tizimda rejalashtirilgan xarajatlar bilan haqiqiy xarajatlar o‘rtasidagi farq muntazam tahlil qilinadi. Bunday yondashuv og‘ishlarni erta aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Natijada korxona ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va resurslardan oqilona foydalanishga erishadi.

Mahsulot tannarxini shakllantirishda yana bir muhim jihat — umumishlab chiqarish xarajatlarini taqsimlash metodikasi hisoblanadi. Germaniya amaliyotida bu jarayon ko‘pincha faoliyatga asoslangan xarajatlar hisoblash (Activity-Based Costing – ABC) yondashuvi orqali amalga oshiriladi. Ushbu usul xarajatlarni bevosita mahsulotga emas, balki ularni yuzaga keltirgan faoliyat turlariga bog‘laydi. Natijada xarajatlar yanada adolatli va iqtisodiy asoslangan tarzda taqsimlanadi.

Zaxiralarni baholash masalasi ham Germaniya hisob tizimida muhim o‘rin egallaydi. Korxonalar odatda FIFO (birinchi kirim – birinchi chiqim) va o‘rtacha tortilgan qiymat usullaridan keng foydalanadi. FIFO usulida birinchi olingan zaxiralar birinchi bo‘lib ishlab chiqarishda yoki sotuvda foydalaniladi, bu esa inflatsiya sharoitida foyda ko‘rsatkichlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. O‘rtacha tortilgan qiymat usuli esa barcha mavjud zaxiralarning o‘rtacha qiymatini hisoblash orqali barqaror va soddalashtirilgan baholashni ta’minlaydi. Ushbu usullar Germaniya moliyaviy hisobot standartlari (HGB) hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) talablariga mos ravishda qo‘llaniladi.

Shuningdek, zaxiralarni baholashda ehtiyotkorlik prinsipi muhim rol o‘ynaydi. Bu tamoyilga ko‘ra, aktivlar qiymati ortiqcha baholanmasligi, aksincha real bozor sharoitiga yaqin darajada aks ettirilishi lozim. Bu esa korxona moliyaviy barqarorligini to‘g‘ri baholash imkonini beradi.

Umuman olganda, Germaniya amaliyotida tannarx hisobining usullari va zaxiralarni baholash tizimi yuqori aniqlik, shaffoflik va tizimlilikka asoslangan. Ushbu yondashuvlar korxonalarga nafaqat xarajatlarni nazorat qilish, balki strategik boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ham muhim axborot bazasini yaratadi. Shu bilan birga, ushbu tajriba milliy iqtisodiyotlarda ham tannarx hisobini takomillashtirish va zamonaviy boshqaruv hisobi tizimlarini joriy etishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Germaniya amaliyotida tannarx hisobini tashkil etish va zaxiralarni baholash tizimi korxona moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynashi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xarajatlarni aniq tasniflash, ularni markazlar bo‘yicha tizimli taqsimlash hamda mahsulot tannarxini bosqichma-bosqich shakllantirish korxonalarga real iqtisodiy holatni to‘g‘ri baholash imkonini beradi. Ayniqsa, normativ xarajatlar tizimi va faoliyatga asoslangan hisoblash usullarining qo‘llanilishi xarajatlarni nazorat qilish va samarasiz sarflarni kamaytirishda sezilarli ustunlik beradi. Zaxiralarni FIFO va o‘rtacha tortilgan qiymat usullarida baholash esa moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirib, korxona aktivlarining real qiymatini aks ettirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlarning umumiy natijasi sifatida Germaniya amaliyoti shaffoflik, aniqlik va boshqaruv samaradorligi bilan ajralib turadi. Amaliy taklif sifatida milliy korxonalarda ham xarajatlarni boshqarish tizimini bosqichma-bosqich modernizatsiya qilish, xarajat markazlari asosida hisob yuritishni keng joriy etish hamda faoliyatga asoslangan tannarx hisoblash usulidan foydalanishni kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, zaxiralarni baholashda xalqaro standartlarga moslashish, ayniqsa IFRS talablarini chuqur integratsiya qilish moliyaviy hisobotlarning xalqaro darajadagi taqqoslanishini ta’minlaydi. Korxonalarda raqamli hisob tizimlarini joriy etish orqali tannarx hisobini avtomatlashtirish ham aniqlikni oshiradi va inson omili ta’sirini kamaytiradi. Umuman olganda, Germaniya tajribasi shuni tasdiqlaydiki, tizimli va ilmiy

asoslangan tannarx hisobi nafaqat xarajatlarni kamaytirish vositasi, balki strategik boshqaruv qarorlarini shakllantirishning asosiy instrumenti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hasanov, B. A., Abduvoxidov, A. A., & Xashimov, A. B. (2021). Buxgalteriya hisobi. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Dusmuratov, R. D., & Tursunkulova, G. B. (2022). Tannarx kalkulyatsiyasi. Toshkent: Ideal Press.
3. Nazarov, U., & Bozorov, S. (2020). Tannarx buxgalteriyasi va boshqaruv hisobi. Toshkent: Iqtisodiyot va Moliya nashriyoti.
4. Pardaev, A. X., & Pardaeva, Z. A. (2019). Boshqaruv hisobi. Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. (2020). Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida (PQ-4611). https://lex.uz/docs/4746049
6. Tashnazarova, D. (2024). Tannarx buxgalteriya hisobi va moliyaviy buxgalteriya hisobi o‘rtasidagi aloqalar. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2(12), 173–178. https://doi.org/10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss12-pp173-178